

ŞEYH

(الشيخ)

Ta'dilin en aşağı derecelerini ifade eden hadis terimi.

Sözlükte "yaşlı kimse" anlamındaki şeyh kelimesi (çoğulu şüyûh) hadis literatüründe "kendisinden hadis rivayet edilen hoca" mânasına gelir; bunun "kirâe ale's-şeyh, semâ' min lafzi's-şeyh" biçiminde kullanımı yaygındır. Öte yandan bu terim râvinin zayıflığını ifade eden ta'dil lafzı olarak da zikredilmektedir. İlk defa kimin tarafından kullanıldığı bilinmeyen şeyh teriminin III. (IX.) yüzyılda bu anlamda geçtiği görülmektedir. İbn Ebû Hâtim, şeyh lafzının zabtı araştırılmak üzere hadisi yazılan zayıf râviler için kullanıldığını belirtmiş, İbnü's-Salâh da bu görüşü benimsemiştir. Hakkında "şeyhun" lafzına yer verilen râvinin rivayeti terkedilmese de tek başına delil olarak alınmaz. Zehebî şeyh kelimesinin meçhul olmaktan kurtulmuş, hakkında cerh de bulunmayan mestûr râviler için kullanıldığını söylemişse de bu anlamdaki kullanımın yaygın olmadığı görülmektedir.

İbnü'l-Kattân el-Fâsî, Zehebî ve İbn Receb el-Hanbelî gibi âlimler şeyh kelimesinin ta'dil lafzı dışında başka anlamlarda geçtiğine dikkat çekmişlerdir. Buna göre şeyh, yalnız hadis rivayetiyle meşgul olup sened ve metnin durumuyla ilgili tenkit yapmayan muhaddistir. Şu halde şeyh terimi râvinin imam ve hâfiz seviyesine ulaşmadığını, râvi ile rivayeti hakkında bilgisi olmadığını, dolayısıyla her ikisini de eleştirecek seviyede bulunmadığını ifade etmektedir. Şeyh kelimesi râvinin fakih olmadığını belirtmek üzere de kullanılmıştır. Yaygın sayılmamakla birlikte şeyh terimi ayrıca "önde gelen muhaddis, hadisleri iyi bilen âlim" anlamında zikredilmiştir. Özellikle Endülüs'te "şeyhü'l-hadis" çok sayıda hadisi senedleriyle beraber ezbere bilen, ileri seviyede Kur'an ve hadis bilgisine sahip, Arap diline hâkim, Şii ve Mu'tezilî olmayan Ehl-i sünnet taraftarı kimselere verilen bir unvandır. Memlûkler döneminde de hadis hocalarına şeyhü'l-hadis ve şeyhü'r-rivâye denilmiştir. Bir âlimin kendilerinden okuyup icâzet aldığı hocalarına dair bilgi vermek için kaleme aldığı eserlere genellikle "mu'cemü's-şüyûh" adı verilmiştir (bk. FEHRESE).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, I, 1028; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 25, 37; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim),

Beyrut 1405/1984, s. 436; İbnü'l-Kattân el-Mağribî, *Be'ânü'l-vehm ve'l-ihâmi'l-u-vâkt'ayn fi kitâbi'l-Ahkâm* (nşr. Hüseyin Âyt Sa'îd), Riyad 1418/1997, neşredenin girişi, I, 298-299; İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadis*, s. 124; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 385; a.m.f., *el-Mükîza* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1412, s. 78; Abdülhâdî Ahmed el-Hüseynî, *Mezâhirü'n-nehdati'l-hadisîyye fi 'ahdi Ya'qûbe'l-Manşûri'l-Muvaḥḥidi*, Titvân 1402/1982, I, 226-227; Kâsım Ali Sa'd, *Mebâhiḥ fi 'ilmi'l-cerh ve't-ta'dil*, Beyrut 1408/1988, s. 39-40; Ahmet Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar*, İstanbul 1998, s. 163-171.

AHMET YÜCEL

ŞEYH

(الشيخ)

Müridlere rehberlik yapan ve onları irşad eden kişi anlamında tasavvuf terimi.

Sözlükte "yaşlı kimse" anlamındaki şeyh kelimesi (çoğulu şüyûh, meşâyih) tasavvufta velî, pîr ve mürşidle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Türkçede er, eren ve ermiş kelimeleri de "şeyh" mânasına gelir. Şeyh kelimesi Kur'an'da (Hûd 11/72; Yûsuf 12/78; el-Kasas 28/23; el-Mü'min 40/67) ve hadislerde (Wensinck, *el-Mu'cem*, "şeyh" md.) sözlük anlamıyla geçmektedir. Mürşid Kehf sûresinde (18/17) "doğru yolu gösteren rehber" mânasındadır. Buna göre şeyh "tâlipere doğru yolu gösteren ve onları irşad eden kimse" demektir. İlk âbid ve zâhidlerin şeyh olarak anıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ebû Nasr es-Serrâc (ö. 378/988), Muhammed b. İbrâhim el-Kelâbâzî (ö. 380/990) ve Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî (ö. 412/1021) gibi sûfi müelliflerin tasavvuf büyükleri için şeyh sıfatını kullanmaları, kelimenin bu anlamıyla IV. (X.) yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlık kazanmaya başladığını göstermektedir. Serrâc *el-Lüma'* adlı eserinde tasavvuf önderlerinin sohbet âdâbı, müridleriyle münasebetleri, semâ hakkındaki görüşleri, günlük duaları ve yaşadıkları vecd hallerini kaydettiği bölümler için "meşâyih" kelimesini kullanmış, bu çerçevede Bişr el-Hâfî, Zünnûn el-Misrî, Yahyâ b. Muâz, Ali b. Muvaffak, Ebû'l-Hüseyn en-Nûrî, Cüneyd-i Bağdâdî, Cerîrî, Ebû Bekir eş-Şiblî gibi ilk dönem sûfilerine yer vermiştir. Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*'ta tasavvuf makamlarıyla ilgili kısmın başında görüşlerine yer verdiği sûfîleri meşâyih diye anmıştır. Sülemî *Tabakât*'ında Serî es-Sakatî, Hâris el-Muhâsibî, Hâtim el-Esam, Ahmed b. Ebû'l-Havârî, Ahmed b. Hadraveyh, Hamdûn el-Kassâr, Ebû Tûrâb en-Nahşebî gibi birçok sûfîyi bu unvanla zik-

retmiştir. Tasavvuf ehline göre şeyh bir tarikata intisap ederek seyrü sülûkünü tamamlayan ve şeriat, tarikat, hakikat ilimlerinde yüksek dereceye ulaşan kimsedir. En yüksek mârifet makamına erişen kimsese "şeyhü'l-ârifin" denilir (Abdürrezzâk el-Kâşânî, s. 319). Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen ve bazılarında zayıf, bazılarında uydurma olduğu ileri sürülen bir hadiste, "Kavmi içindeki şeyh ümmeti içindeki peygamber gibidir" denilmektedir (Ac-lûnî, II, 17). Bu sebeple tasavvufta şeyhlik makamı tarikat yolunun en yüce mertebesi, Allah'a davet konusunda peygamber vekillîğinin en üstün derecesi kabul edilmiştir. Nitekim şeyh müridlerinin her bakımdan Resûlullah'a uymasını sağlamakla Allah'ı onlara sevdirmekte ve nefislerini temizleme yollarını öğretmek suretiyle onları Allah'a sevdirmektedir (Sülemî, s. 73).

Seyrü sülûkünü devam ettiren mücerret sâliklerle seyrü sülûksüz Hakk'ın tecellilerine mazhar olan mücerret meczuplar şeyhlik yapamaz. Seyrü sülûkle birlikte cezbe kabiliyetine sahip olan sâlik-i meczûb ve cezbe tarafı ağır basan meczûb-i sâlikler ise şeyhlik makamına yükselebilir. Öte yandan sâlik-i meczûblar Allah'ı sevenler (muhib) arasından çıkmakta ve bunlar nefsanî duyguların etkisinden kurtuldukları halde çoğunlukla kalbî duyguların etkisinden kurtulamamaktadır. Mezcûb-i sâlikler ise Allah tarafından sevilenlerin (mahbûb) içinden çıkmakta, hem nefsanî hem kalbî duyguların etkisinden kurtulabilmektedirler; dolayısıyla şeyhlik makamında en yüksek dereceye sahip olurlar. Bu şeyhlerin sadrı ve kalbi genişleyerek her türlü ilâhî tecellîyi kabul edebilecek hale gelir. Hak onlarda keşf ve yakın nurlarıyla zuhur eder; sözleri şifa, nazarları deva olur (a.g.e., s. 75-76).

Tasavvuf kaynaklarında erken dönemde itibaren bir şeyhte bulunması gereken temel nitelikler üzerinde durulmuştur. Serrâc, eserinde şeyhlerin müridlerine olan ilgisini ve onlara maddî-mânevî yardımlarını gösteren örneklere yer vermiştir (*el-Lüma'*, s. 273-274). Tekke âdâbını ilk tesbit eden sûfi olarak bilinen Ebû Sa'îd-i Ebû'l-Hayr (ö. 440/1049) müridin eğitimini esas alıp şeyhin vasıflarını şu şekilde saymıştır: Şeyh örnek alınabilmesi için örneklik vasfı olan, yol gösterebilmesi için yol tecrübesi bulunan, edep öğretebilmesi için edep, müridin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için cömert, müridin malına göz dikmemesi için tok gözlü, işaret ve davranışla öğüt verebildiği sürece söze başvurmayan, yu-